

НАСЛІДУВАННЯ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ЧИТАННЮ НОТ З АРКУША

Данная статья рассматривает роль и значение подражания в процессе чтения нот с листа как специфический психологический процесс с определенными закономерностями и стадиями развития. Анализирует результаты наблюдений автора, определяет роль слова преподавателя в процессе чтения нот с листа.

This article investigates the role and importance of imitation in the process of reading musical notation as a specific psychological process with definite mechanisms and stages of its development. The results of the author's observation as well as the teacher's role in the process of reading musical notation are reported.

Практика підготовки музикантів-інструменталістів (у тому числі й піаністів) свідчить, що для даного процесу характерне поступове засвоєння учнями способів і прийомів рухової поведінки за інструментом, у ході оволодіння читанням нот з

аркуша. У зв'язку з цим слід зазначити, що шляхи засвоєння всякого суспільного досвіду досить різноманітні, серед яких одним з найбільш елементарних і найбільш ранніх є *наслідування*. Елементарні форми наслідування можна спостерігати й у тварин, де воно, у принципі, обмежується відтворенням способів поведінки або деякими її умовно рефлекторними модифікаціями. У людини наслідування стало способом засвоєння зовсім нових (що суспільно склалися) форм поведінки, які набувають вирішальної констатуючої ролі в розвитку її моторики.

Видатні вчені (наприклад, Л. С. Виготський, А. В. Запорожець та інші) вбачали у наслідуванні найкоротший шлях оволодіння учнями способами практичної діяльності й спілкування з викладачем і відводили йому неабияку роль у генезисі вищих суто людських психічних функцій. При цьому слід зазначити, що у кожного учня (як і людини взагалі) наслідування формується *індивідуально*. Але для всіх необхідний відповідний термін, щоб утворились ті часові зв'язки між естероцептивними (головним чином, зоровими і слуховими) і кінестетичними подразниками, які надають можливість тим, хто опановує мистецтво читання нот з аркуша, наслідувати дії викладача.

Деякі вчені (наприклад, В. Штерн) вважають, що наслідування виникає із самонаслідування. На нашу ж думку, мотиви, які дають учню перший поштовх до наслідування, мабуть, знаходяться у спілкуванні його з викладачем (у даному випадку по фортепіано), у тому емоціональному контакті, який складається в учня з людьми його оточення. Наш особистий практичний досвід переконав нас у тому, що лише спілкування, сумісна діяльність можуть створювати необхідний ґрунт для розвитку наслідування. Зазначимо, що це досить складний і суперечливий розвиток.

Центральною проблемою наслідування є проблема *образу*, уявлення про дії, які наслідуються, походження наслідуваного образу і його роль у регуляції поведінки суб'єкта наслідування. Це специфічний психічний процес, при якому засвоюються нові

форми поведінки або повторюються старі форми в нових, незвичайних умовах шляхом приведення особистих рухів у відповідність до образу рухів викладача. Так, у результаті дій іншої особи (викладача) в учня складається зразок, образ цих дій, які являють собою своєрідний зразок для наслідування. Разом з тим, образи, які виникають внаслідок наслідування, ще не означають, що сприйняття або уявлена дія одразу ж може бути відтвореною. У ряді випадків зв'язок між зоровими, слуховими і руховими враженнями може виявитись недостатнім, і перші спроби наслідування будуть лише приблизно відповідати образу, який необхідно учню відтворити. Подальше їх удосконалення складає *другу* фазу наслідування – фазу відпрацьовування виконавських реакцій, протягом якої учень шляхом ряду проб доводить свої рухи і відтворює відповідний характер звучання прочитаного нотного тексту до зразка викладача (поки зразок і її подібність в учня не стануть тотожними).

Викладач повинен враховувати той факт, що хоч основні мотиви наслідування лежать частіше за все за його особистісними межами і пов'язані з потребами спілкування і сумісної діяльності учнів з ним, але при цьому і в ньому самому виникають відповідні збуджуючі сили, так що в повному сенсі наслідування представляє собою процес, здатний до самозакріплення. Збіжність дій, які здійснюються в наслідуванні за зразком (у даному випадку з діями викладача), служать для нього своєрідним підкріпленням, подібно тому, як орієнтовно-установчі рухи очей підкріплюються найкращим баченням об'єкта.

У мотиваційному відношенні виявляється подібність процесів наслідування і орієнтовно-дослідницької діяльності, що, мабуть, свідчить про спільність їхньої природи. Так, діяльний етап великих півкуль – найважливіша умова утворення часових зв'язків, так необхідних і в наслідуванні, і в орієнтаційній діяльності.

На більш пізніх ступенях розвитку учня можливість керувати формуванням навичок читання нотних знаків і відтворення прочитаного на клавіатурі (рухових навичок на

основі відповідних слухових уявлень) за допомогою більш досконалих способів зростає. Вона полягає не в механічній детермінації виконавських реакцій учня, а в активізації й організації його орієнтовної діяльності з тим, щоб він зміг скласти правильне уявлення про ті дії, які йому належить виконати, і керуватись ними в своїй поведінці. Цей новий етап в оволодінні рухливими навичками і вміннями знаменується появою *наслідування* і підвищенням його ролі в засвоєнні нового досвіду.

У зв'язку з цим наші спостереження свідчать про наступне:

– отримавши відповідні вказівки викладача про основні прийоми читання нот і відтворення прочитаного за клавіатурою фортепіано, студенти повинні були самостійно вирішувати поставлене завдання і без допомоги оволодівати необхідними навичками;

– у наступних завданнях умови зберігались, але перед кожним заняттям викладач мовчки демонстрував, як необхідно за клавіатурою читати з аркуша задані твори. Наслідуючи дії викладача як зразок, майже всі студенти добре виконали поставлене перед ними завдання.

Аналіз отриманих наслідків показав, що навичка читання нот з аркуша за інструментом формується швидше і легше шляхом наслідування, аніж шляхом самостійних проб, які проводились студентами.

У процесі практичних дій виявлена ще одна закономірність – у студентів молодших курсів переважає рухово-тактильне обстеження ситуації. Чим старші студенти, тим все більшого значення набирає зорове і слухове простежування шляху, необхідного для виконання назначених дій. З віком спостерігається орієнтовне “забігання” вперед, а виконавські реакції, що слідують за ним, йдуть все далі і далі.

З розвитком студентів зростають орієнтовні компоненти дій. Значна частина часу, необхідного для опрацювання навички, використовується на дослідження умов дії, і тільки після цього слідує робочі рухи. Попередня орієнтація при наслідуванні спрямована на стеження за діями викладача. Показ організує

орієнтовні рухи очей і слухові уявлення. Викладач, здійснюючи послідовно ряд дій, ніби веде за ними зір і слухові уявлення студентів у потрібному напрямку. У результаті зоровий і слуховий образи, зовнішня картина рухів, які повинні бути виконані, складаються у студентів до того, як вони почують їхнє практичне здійснення. Виникнення наслідуваного образу поставленого завдання завдяки зорово-рухливо-слуховим зв'язкам, що склалися раніше, одразу активізує рухові реакції, які в більшій або меншій мірі відповідають запропонованим зразкам, але в багатьох випадках ця відповідність спочатку далеко неповна, і та внутрішня пропріоцептивна картина рухів учнів потребує подальшого уточнення.

Якщо при звичайному навчанні шляхом проб і помилок закріплюються вірні і гальмуються помилкові реакції внаслідок досягнення або недосягнення практичного ефекту, отримання або неотримання ділового підкріплення, то при наслідуванні цей процес здійснюється інакше. Адекватні рухи відбираються, а неадекватні відсіваються шляхом порівняння їх з образом, який у студента вже сформувався. Сформований на основі наочного показу образ (зоровий і слуховий) суттєво впливає на наступну поведінку, яка набирає більш органічного і цілеспрямованого характеру.

Але прийом наслідування має і деякі негативні сторони. Перш за все, вони пов'язані зі своєрідним змістом наслідуваного образу. У ньому відображаються у своїй більшості властивості відтворених дій і в меншій мірі предметні умови їх здійснення. Навички, що сформувались шляхом наслідування, через обмеженість змісту образів, що лежать у їх основі, складніше узагальнюються і переносяться в нові умови порівняно з тими, які були опрацьовані з допомогою самостійних проб.

Ті обставини, у силу яких при наслідуванні студентам ніби нав'язується головний образ дій, містять у собі й сильні, і слабкі сторони. З допомогою наслідування учень швидше, ніж шляхом самостійних проб, оволодіває необхідними навичками, але орієнтовна основа їх дещо звужена за рахунок недостатнього відображення предметних умов дій. Але при відповідній

методиці організації навчання обмеженість результатів наслідування в певній мірі можна подолати, якщо в навчанні окрім демонстрації необхідних дій спеціально буде організована орієнтовно-дослідна діяльність студентів, а увага зосереджена на предметних орієнтирах шляху.

Певну роль у роботі зі студентами з проблеми, яка розглядається, відіграє слово викладача. На заняттях по формуванню навичок читання нотного тексту з аркуша при показі й словесних орієнтирах викладача вони формуються більш цілісно і вимагають меншої кількості вправ, а також супроводжуються меншою кількістю помилок, ніж при безпосередньому показі.

Зі зростанням вікових особливостей студентів роль слова в засвоєнні навичок шляхом наслідування зростає. Це тягне за собою підвищення ефективності наслідування, що пов'язане зі змінами змісту і структури наслідуваного образу. Словесні вказівки на предметні умови дії сприяють подоланню обмежень образу, збагачують його зміст. Зростання участі слова в орієнтовно-дослідницькій діяльності надає наслідуванню більш узагальненого характеру, полегшує перенесення засвоєної навички в нові, змінені умови.

При вирішенні складних завдань слово вже на ранніх ступенях навчання відіграє суттєву роль у переносі засвоєного досвіду. Словесні вказівки викладача організують орієнтацію студента, спрямовують його увагу не тільки на ті дії, які демонструються безпосередньо в даний час, але і на предметні умови їх здійснення.

Разом з тим слід відзначити, що друга сигнальна система в генезисі наслідування відіграє складну і суперечливу роль. З одного боку, підключення слова, як уже відзначалось вище, розширює можливості наслідування, приводить до виникнення його вищих узагальнених форм, а з іншого, мова руйнує наслідування, привносить до нього непритаманні йому риси, створює передумови для переходу до нових, більш досконалих форм засвоєння чужого досвіду.

Наслідування займає ніби проміжне місце між більш

простими способами засвоєння чужого досвіду, які здійснюються без посередництва наслідуваного образу, і більш високими формами засвоєння, що базуються на узагальнених словесних образах. Слово, яке спочатку слідує за процесом наслідування, фіксуючи його результат, потім починає його суттєво змінювати, надаючи узагальненого і свідомого характеру.

Література:

1. Анохин П.К. Методологический анализ узловых проблем условного рефлекса. – М.: АМН СССР, 1962.
2. Быков К.М., Пшоник А.Т. О природе условного рефлекса. // Физиологический журнал СССР, XXXV, 1949. - №5.
3. М'ясоїд А.А. Постмодернізм у психології і психологічне пояснення розвитку. // Педагогіка і психологія, - К.: Педагогічна думка, 2001. - №1.
4. Рубинштейн С.Л. Принцип детерминизма и психологическая теория мышления. / В кн.: Психологическая наука в СССР, – М.: 1959, т.1.
5. Шульга Л.А. До питання про сутність методу переконування в навчально-виховній роботі школи. // Педагогіка і психологія. - К.: «Педагогічна думка», 2001. - №1.